

Ks. ADAM SZPOTAŃSKI*

STUDIUM WYBRANYCH DOKUMENTÓW PAŃSTWOWEGO URZĘDU REPATRIACYJNEGO W ZGORZELCU DOTYCZĄCYCH WYSIEDLENIA LUDNOŚCI NIEMIECKIEJ W OKRESIE 1945-1947

Tragizm II wojny światowej i jej konsekwencje na stałe zmienił Europę nie tylko pod względem geopolitycznym, ale także społecznym. Poczucie krzywdy, chęć zemsty z powodu utraty ojcowizny, majątku, godności i własnej tożsamości towarzyszyły ludności cywilnej, najbardziej dotkniętej działaniami wojennymi. Dzieci, kobiety i starcy w sposób szczególny odczuli, do czego prowadzi wojna i jakimi rządzi się prawami. W związku z decyzjami tzw. Wielkiej Trójki, podjętymi podczas konferencji pokojowych w Teheranie (28 listopada-1 grudnia 1943), Jałcie (4-11 lutego 1945) i Poczdamie (17 lipca-2 sierpnia 1945), dokonano przesunięcia granic z 1939 r., w wyniku czego część terenów należących do państwa niemieckiego znalazła się w granicach Polski. Wiązało się to z koniecznością ewakuacji ludności niemieckiej z tych obszarów i rozpoczęciem osiedlania ludności polskiej. Warto wspomnieć, że także część państwa polskiego znalazła się w granicach ZSRR, co również spowodowało ewakuację ludności polskiej m.in. na tereny tzw. Ziemi Odzyskanych.

Zasadniczo sposób postępowania był podobny. Najpierw sporządzano listę osób, które należało przesiedlić, następnie informowano zainteresowanych o tym

* Adam Szpotański – kapłan diecezji legnickiej, doktor nauk teologicznych z zakresu historii Kościoła; e-mail: petronius_caius@op.pl.

fakcie z parodniowym wyprzedzeniem za pomocą np. obwieszczenia lub też nie informowano w ogóle, co wiązało się z natychmiastowym wywiezieniem ludności. Należy wspomnieć, że zarówno ludność niemiecką, jak i polską usuwano z terenów zajmowanych przez nich od wieków, często majątek, który posiadali, był owocem pracy wielu pokoleń. Musieli teraz zostawić wszystko i z bagażem nieprzekraczającym 20 kg byli wysyłani w nieznaną. I dla Polaków, i dla Niemców była to katorga. W nowym miejscu żyli pragnieniem powrotu „na swoje”¹.

Oczywiście, nie chodzi tu o zrównanie krzywd ludności polskiej i niemieckiej w czasie II wojny światowej. Ludność niemiecka w zasadniczej części popierała politykę Adolfa Hitlera (1889-1945), a NSDAP doszło do władzy wyniku demokratycznych wyborów. Przez cały czas trwania wojny większość obywateli III Rzeszy w pełni akceptowała działania swojego przywódcy. Twierdzenie, że wojskowi tylko wykonywali rozkazy wcale nie usprawiedliwia ludobójstwa. Nawet jeżeli większość nie wiedziała o obozach zagłady, to jednak ochoczo korzystała z pracy przymusowych robotników czy innych profitów wynikających z okupacji znacznej części Europy. Nie można więc zgodzić się z tezą promowaną przez środowiska „wypędzonych”, że po 1945 r. ludność niemiecka została w bestialski sposób wyrzucona z rodzinnej ziemi.

Zaprezentowane poniżej dokumenty zgromadzone są w Archiwum Państwowym we Wrocławiu w ramach zespołu pn. Państwowy Urząd Repatriacyjny. Oddział Wojewódzki we Wrocławiu i Oddziały Powiatowe. Ukazują one procedury związane z ewakuacją ludności niemieckiej na przykładzie konkretnego transportu. Można je porównać z procedurami przesiedlania ludności polskiej przez Niemców w ramach powiększania „strefy życiowej”. I łatwo można zauważyć różnicę.

Dokument nr 1

OŚWIADCZENIE NR 2²

Ja niżej podpisany kapral Machniak Henryk jako polski komendant transportu kwituję niniejszym przyjęcie transportu wysiedleńców niemieckich nr 3 ilość wagonów 55, w tym mężczyzn 514, kobiety 868, dzieci do lat 14 395 razem 1777 osób, oraz następujących dokumentów wręczonych mi przez Kierownika Punktu Zborczego dla Niemców w Zgorzelcu przy odprawie tegoż transportu ze Zgorzelca w dniu 29 września 1946 roku.

1. Wykaz imienny wysiedleńców według numerów wagonów
2. Sprawozdanie z przebiegu transportu repatriantów

¹ N. DAVIES. *Europa*. Kraków 2001 s. 1103, 1111, 1114.

² *Oświadczenie nr 7. Wykaz repatriantów niemieckich z transportu 1, 2, 3 s. 28.* Archiwum Państwowe we Wrocławiu [APWr.]. Państwowy Urząd Repatriacyjny [dalej: PUR]. Oddział Wojewódzki we Wrocławiu i Oddziały Powiatowe nr zespołu 82/345/0.

3. Rozkaz wyjazdu
4. Zaświadczenie niemieckiego lekarza stwierdzającego zdolność wysiedleńców do odbycia podróży
5. Zaświadczenie o odbytej odprawie celnej
6. (punkt skreślony)
7. Zaświadczenie dla niemieckiego kierownika transportu
8. Pokwitowanie przyjętej żywności
9. Ogólne zestawienie liczbowe transportu

Wszystkie wyżej wymienione dokumenty wraz z teczką otrzymałem, co niniejszym kwituję.

Zgorzelec, dnia 29 września 1946 roku

Polski Komendant Transportu
Podpis odręczny

Dokument nr 2

Wykaz imienny wysiedleńców według numeru wagonów (przykładowa lista)³

Wagon nr 4

Kierownik wagonu: Karkosch Gustav

22 września 1946 roku

Lp.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Zawód
1.	Karkosch Gustav	25.04.1902	mechanik
2.	Karkosch Else	13.02.1902	gospodyni
3.	Karkosch Hans	19.10.1930	uczeń
4.	Karkosch Christa	22.11.1933	uczennica
5.	Ketzorek Henryk	12.05.1911	szofer
6.	Beasch Gerhard	17.08.1925	elektryk
7.	Bchiller Josef	12.03.1890	fryzjer
8.	Kotulla Josef	05.08.1885	kontroler
9.	Kapa Herta	10.09.1910	gospodyni
10.	Austritt Klara	28.01.1910	gospodyni
11.	Kunkel Laura	03.12.1900	gospodyni
12.	Kunkle Herta	02.03.1926	gospodyni

³ Wspomniany dokument stanowi przykładową listę i ma na celu wskazanie konkretnych osoby, a nie tylko danych statystycznych. Niekiedy w prawym górnym rogu dokumentu umieszczano także nazwę miejscowości, z której pochodziła ewakuowana ludność. Na 35 osób wymienionej na tej liście 16 to kobiety. Średnia wieku wyniosła 23,6 lat. *Wagon nr 4. Wykaz repatriantów niemieckich z transportu 1, 2, 3 s. 39. APWr. PUR. Oddział Wojewódzki we Wrocławiu i Oddziały Powiatowe nr zespołu 82/345/0.*

13.	Kusze Harry	27.08.1930	uczeń
14.	Glatzel Kordula	18.01.1928	uczennica
15.	Nowak Günther	13.06.1930	uczeń
16.	Heizsch Karl	26.03.1912	rolnik
17.	Koniry Adela	01.08.1925	gospodyni
18.	Kühne Otilie	26.11.1903	gospodyni
19.	Kaps Wilfried	06.06.1940	dziecko
20.	Krecker Georg	15.08.1885	maszynista
21.	Thomas Rudolf	28.09.1905	robotnik
22.	Thomas Marta	22.06.1869	gospodyni
23.	Fischer Güather	27.05.1929	robotnik
24.	Stozzer Hilde	03.06.1933	uczennica
25.	Kapa Reiner	05.08.1944	dziecko
26.	Schynel Paul	26.05.1914	robotnik
27.	Sonsior Walewska	14.02.1901	gospodyni
28.	Stösser Frieda	20.02.1914	gospodyni
29.	Kaiasz Margitta	19.06.1924	gospodyni
30.	Kaiasz Heiaz	12.12.1921	inżynier
31.	Krowiersch Josef	29.10.1904	robotnik
32.	Kaschaieder Helmut	16.08.1928	uczeń
33.	Schievelbeia Kathari	22.01.1892	gospodyni
34.	Scheiat Kurt	04.12.1924	student
35.	Scheiat Maria	04.04.1925	gospodyni

Dokument nr 3

SPRAWOZDANIE NR 15⁴

z przebiegu transportów repatriantów niemieckich ZSRR strefy okupacyjnej Niemiec

całość wagonów 55

liczba mężczyzn 514

liczba kobiet 868

ilość dzieci do lat 14 395

razem 1777

⁴ Sprawozdanie nr 15. Wykaz repatriantów niemieckich z transportu 1, 2, 3 s. 36. APWr. PUR. Oddział Wojewódzki we Wrocławiu i Oddziały Powiatowe nr zespołu 82/345/0.

Imię i nazwisko kierownika transportu Juliusz Stanaitis

Imię i nazwisko dowódcy konwoju kapral Machniak Henryk

Miejsce załadunku Zgorzelec Ujazd

data i godzina załadowania 29 września 1946 roku godzina 22⁵⁵

data i godzina odjazdu 29 września 1946 roku godzina 23⁰⁰

Dokument nr 4

Zaświadczenie niemieckiego lekarza stwierdzające zdolność wysiedleńców do odbycia podróży⁵

Zgorzelice 29 września 1946 roku

ZAŚWIADCZENIE NR 13

Ja jako lekarz niemiecki ordynujący na Punkcie Zborczym w Zgorzelicach zaświadczam, że repatrianci niemieccy udający się transportem nr 3 1777 osób są zdolni do odbycia podróży.

Niemiecki lekarzy ordynujący
na Punkcie Zborczym
dr Nauer

Dokument nr 5

Zaświadczenie o odbytej odprawie celnej⁶

Protokół

wypisany dnia 29 września 1946 roku na Punkcie Zborczym Repatriantów Niemców w Zgorzelcu. (depozyt rzeczowy)

1. Ścierki w kratki małe	14-15
2. Ścierki w kratki większe	18
3. Ręczniki zwykłe	15
4. Serwetki małe białe	24
5. Poszewki na poduszki w kratkę	6
6. Poszewki na poduszki białe	8

⁵ Zaświadczenie nr 13. Wykaz repatriantów niemieckich z transportu 1, 2, 3 s. 34. APWr. PUR. Oddział Wojewódzki we Wrocławiu i Oddziały Powiatowe nr zespołu 82/345/0.

⁶ Powyższy dokument przedstawia część przejętego majątku osób poddanych ewakuacji, który został zarekwirowany na rzecz skarbu państwa tytułem przekroczenia dozwolonej wagi bagażu. Przedstawiono fragment tego dokumentu ze względu na jego objętość. Konfiskacie poddawano kosztowności, pamiątki rodzinne, żywność, obuwie, ubrania itp. *Protokół wypisany dnia 29 września 1946 roku na Punkcie Zborczym Repatriantów Niemców w Zgorzelcu. Wykaz repatriantów niemieckich z transportu 1, 2, 3 s. 20.* APWr. PUR. Oddział Wojewódzki we Wrocławiu i Oddziały Powiatowe nr zespołu 82/345/0.

7. Poszwa na pierzyny kolorowe	4
8. Poszwa na pierzyny białe	2
9. Prześcieradło białe flanelowe	8
10. Prześcieradła płócienne białe	5
11. Obrusy białe	3
12. Obrusy kremowe w deseń	1
13. Obrusy kremowe w kwiaty	4
14. Obrusy kremowe wyszywane	4
15. Swetry białe	6
16. Obrus kolorowy w deseń	1
17. Pół obrusy w deseń	1
18. Kaftanik dziecięcy wełniany z rękawami	1
19. Kaftanik damski bez rękawów	1
20. Kaftanik płócienny z rękawami	1

Poza wymienionymi wyżej przykładami dokumentów dość ważne są zestawienia okresowe Państwowego Urzędu Repatriacyjnego oraz listy rzeczy i walorów odebranych ludności niemieckiej poddanej ewakuacji tytułem przekroczenia regulaminowej wagi bagaży.

Dokument nr 6

Państwowy Urząd Repatriacyjny⁷
Punkt Zborczy w Zgorzelcu

Zgorzelice dnia 04.10.1946

Sprawozdanie z działalności punktu zborczego na czas od 12.07 do 29.09.1946 r.

Dnia 29.09.1946 r. odjechał transport do okupowanej przez ZSSR ze stacji Zgorzelec Ujazd nr 496 – A.Dez. W transporcie obecnych 1777 osób repatriantów niemieckich w tym: mężczyzn 514, kobiet 868, dzieci 395. Odjazd transportu spóźniony o 5 godzin 30 minut z powodu prowadzonej kontroli celnej.

Transport zaopatrzony na jeden dzień w żywność. W Punkcie Zborczym zmarło 3 osoby: 2 mężczyzn i jedno dziecko z przyczyn choroby, co stwierdził na piśmie dr Neuer ordynujący na Punkcie Zbiornym.

Z wyżej wymienionej liczby 1777 osób doprowadzone do Punktu Zborczego przez:

⁷ *Sprawozdanie z działalności punktu zborczego na czas od 12.07 do 29.09.1946 r. Wykaz repatriantów niemieckich z transportu 1, 2, 3 s. 35. APWr. PUR. Oddział Wojewódzki we Wrocławiu i Oddziały Powiatowe nr zespołu 82/345/0.*

WOP	306 osób	gm. Królewsczyzna	397 osób
M.O Miejska	16 osób	gm. Rychwald	99 osób
Kawałek	365 osób	miasto Rychwald	84 osób
Pow. M. O.	119 osób	gm. Miejska Zgorzelec	0 osób

Kier Punktu Zborczego
Podpis

Dokument nr 7

OŚWIADCZENIE NR 6⁸

Jako kierownik transportu Nr 3 oświadczam, że żadna osoba w powierzonego transportu jakichkolwiek pretensji do władz Polskich z związku z repatriacją nie zgłosiła.

Kierownik transportu
Juliusz Stanaitis

AUSSAGE

Als Transportmanager Nr. 3 erkläre ich, dass keine Person im Transportwesen, die mit Ansprüchen an die polnischen Behörden betraut ist, von der Rückführung berichtet hat.

Transportfuhrer
Juliusz Stanaitis

Zestawienie powyższych dokumentów ukazuje proces repatriacji ludności cywilnej z terenów Kotliny Turosszowskiej. Zasadniczo proces ten powtarzał się także w innych regionach, dla określenia których użyto sformułowania Ziemie Odzyskane. Prowadzący proces ewakuacji ludności niemieckiej zwracali szczególną uwagę, aby ludność ta nie przypisywała im wrogiego działania czy też chęci zemsty za II wojnę światową. Wszelkiego rodzaju procedury prowadzone były w sposób przejrzysty. Niezwykle istotne było zaprowiantowanie całego transportu w dobie braku dostaw żywności, co często powodowało przedłużenie procesu przygotowawczego ewakuacji. Oczywiście, zdarzały się przypadki łamania prawa (kradzieże) przez żołnierzy przeprowadzających załadunek ludności niemieckiej i ich odprawę graniczną. Były to jednak przypadki sporadyczne. Ludność niemiecka czuła się bardziej bezpieczna przy polskich oddziałach wojskowych niż przy

⁸ Oświadczenie nr 6. Wykaz repatriantów niemieckich z transportu 1, 2, 3 s. 32. APWr. PUR. Oddział Wojewódzki we Wrocławiu i Oddziały Powiatowe nr zespołu 82/345/0.

radzieckich. To rabunków i gwałtów ze strony żołnierzy radzieckich Niemcy bali się najmocniej.

Podczas ewakuacji ludności zdarzały się przypadki pozostawienia dzieci w punktach zbiorczych.

Dokument nr 8

PROTOKÓŁ⁹

Obywatelka niemiecka Garbe Hildegarda pozostawiła w Punkcie Zbiorczym dla Niemców w Zgorzelcu w dniu dzisiejszym dziecko płci żeńskiej mające 1 rok i 11 miesięcy podając, że dziecko jest pochodzenia polskiego, albowiem matka tego dziecka była Polką, która zginęła na skutek działań wojennych (podczas bombardowania Lipska). Wymieniona powyżej oddaje Władzom Polskim dziecko imieniem „Maryla”, które jest najprawdopodobniej dzieckiem nieślubnym. Garbe Hildegarda oddaje dziecko to dobrowolnie i zrzeka się tymczasem roszczeń, jakichkolwiek pretensji do kogokolwiek, bądź z tytułu wychowania tego dziecka w czasie pobytu u niej, co też stwierdza własnoręcznym podpisem wobec świadków.

* * *

Proces ewakuacji ludności niemieckiej z regionu Kotliny Turoszowskiej trwał o wiele dłużej niż z innych obszarów, co było spowodowane przede wszystkim lokalizacją na tych terenach Kopalni Węgla Brunatnego Turów. Istniała więc potrzeba pozostawienia inżynierów, pracowników dozoru i przede wszystkim fachowców. Należy również pamiętać, że trudności z osadnictwem na tych terenach ludności repatriacyjnej ze Wschodu czy też zdemobilizowanych żołnierzy wynikały z braku linii kolejowych. Z tych powodów miejscowe władze nie bardzo były chętne, aby ludności niemieckiej się pozbywać, to bowiem niosło za sobą liczne pustostany, co też ułatwiało szaber na pozostawiony mieniu, także przez ludność polską często przybywającej na ten teren celem odzyskania tego, co uznali, że Niemcy im zabrali.

Wniosek wynikający z prezentacji tych dokumentów nie jako nasuwa się sam ludność niemiecka została ewakuowana w sposób humanitarny, a nie jak to często próbuje się ukazywać przez stowarzyszenia typu „Wypędzonych” i inne tego typu. Polacy nie byli ani agresorami, ani prowodyrami tej wojny, a wobec dalszych decyzji politycznych stała się największą ofiarą tego konfliktu.

⁹ Protokół z 8 lipca 1946 roku. Wykaz repatriantów niemieckich z transportu 1, 2, 3 s. 111. APWr. PUR. Oddział Wojewódzki we Wrocławiu i Oddziały Powiatowe nr zespołu 82/345/0.